

Aporije psihe

Uz temu

Pojam *psiha* (ψυχή), prema drevnoj grčkoj etimologiji razumijevan kao *raspuh*, *hlađenje* ili *dah*, biva raspirivan u raznim inačicama perceptivnog zahvaćanja i elaboracije sve do današnjih dana, analitički i sintetički promišljan iz raznih kutova putem pregršt pojedinačnih perspektiva, škola mišljenja te praktičnog djelovanja koje proizlazi kao neminovna posljedica refleksije. Kompleksnost semantičke mereologije samog pojma svjedoči činjenica da se i nakon nekoliko tisuća godina ljudske strukturirane misli analiza, definiranje i tretman tog dinamičkog cirkularnog dijalektičkog »organa« misli, osjećanja i djelovanja ljudske jedinice još uvijek nalazimo daleko od precizne i adekvatne definicije filozofski iznimno izazovnog i nezaobilaznog fenomena. Dominantna perceptivna linija proteže se od religijskih interpretacija, duhovnih pokreta i filozofskih refleksija do znanstvene analize u okvirima psihologije, psihijatrije, neuroznanosti i kognitivne znanosti. Sažeto, psiha bi se mogla okarakterizirati kao svojevrsna cjelina svjesnih i nesvjesnih sadržaja ili ukupnost osobina (in)tangibilnog sebstva živeće osobe, što uključuje mišljenje, ponašanje, osjećaje i još mnogo drugih faktora koje obilježavaju intrinzičnu narav ljudskog, a možda i drugih bića.

Jedan od ključnih aporetičnih uzročnika preciznom definicijskom zahvaćanju jest taj što je psiha svojevrsni dinamički dijalektički produkt, odnosno sinteza između noetičkih (um, kognicija, misao) i somatskih (organskih, tjelesnih) komponenti koji sačinjavaju ono životno bivstvujućih, a s obzirom na to da nema čvrsto određivu fenomenološku vrijednost, odnosno nije prisutna kao partikularni materijalni entitet, već kao skup relacija u određenom vremenskom svjetsko-psihičkom prostoru, fizičku manifestaciju onog psihičkog prvenstveno predstavljaju poremećaji i bolesti oko kojih se razvijaju znanosti psihologije i psihijatrije. To je jamačno jedan od razloga zašto se danas uobičajeno ne govori i ne raspravlja o psihičkom zdravlju, nego uglavnom o psihičkim poremećajima i bolestima te o ludosti i nenormalnosti u kontekstu društvenih konstrukcija.

Pozamašnu poteškoću definiranju pojma predstavlja upravo terminološki odnos, odnosno »semantički vakuum« u kojem se isprepliću termini um, psiha, duh i mentalno. Dotični se termini često koriste sinonimno (čini se da je engleski termin *mind* prevladao u zapadnjačkoj sferi), što, smatram, banalizira širinu i pluri-detaljnost pojmovne biti te istovremeno otežava orijentaciju glede sinteze pojma i tretiranja »najfizičnijih« fenomenoloških točaka – psihičkih (ili mentalnih) poremećaja, kako se uobičajaju nazivati. Stoga se kao uloga filozofije i zadaća filozofa nameće da kritički preispitaju teorijski i praktični djelokrug poteškoća vezanih uz psihu, odnosno da sintetskim aparatom filozofije pokušamo odgovoriti na izazove »aporija psihe«, pod čime podrazumijevam otežan pristup pojedinca vlastitoj psihi, opći konfuzni

društveni pristup psihičnosti, psihičkom zdravlju i poremećajima/bolestima te na različite načine upitni akademski pristup obrazovanju psihologa i psihijatarata – ozakonjenih nositelja prava na tretiranje poremećaja. Dakle, nezaobilaznom zadaćom uzimam filozofsko razmatranje praktičnog djelokruga potonje dvije discipline, a područje filozofije psihe smatram plodnim tlom za sunošenje epistemologije, ontologije, političke filozofije, fenomenologije, hermeneutike, estetike i (bio)etike, što predstavlja jedinstvenu domenu unutar filozofskog sustava. Osim navedenog integriteta, primjećujem zanimljivu analogiju između ontološke dijalektičnosti filozofije i psihe, naime, jednako kao što je psiha dijalektički proizvod tijela i uma, tako je i filozofija svojevrsni dijalektički proizvod umjetnosti i znanosti – dinamički spoznajni odnos koji zadire u bivstvo svake pojedinačne situacije/odnosa te lucidnim pojmovnim aparatom prijanja uz istinu, ljepotu i moral (na tragu Platonova zбора) te nosi snagu životnog konstruiranja boljeg svijeta, institucija, društva i pojedinačne psihe. Filozofija je psiha općeg znanja te ispunjava prostornost fenomenaliteta vazda krećućom *ousiom*, prodirući u sve zone bivstvenosti, obilježena svojstvom nadilaženja postojećeg, ali i aktualizacije n-potencijaliteta. Upravo stoga smatram da je filozofija kategorički ozakonjena za stvaranje temeljnih okvira i platformi za psihosofijsku djelatnost te za okupljanje svih relevantnih perspektiva, disciplina i vidova u cjeloviti mereološki psihosofijski organizam.

Tvrđim da je pitanje psihe fundamentalno za cjelokupno čovječanstvo pa i opće uvjete života neljudskih živih bića, s obzirom na to da smo svi kao vrsta nosioci psihičkih potencijala i aktualizacija, a reperkusije naših psihičkih stanja i djelovanja koje iz njih proizlaze prostiru se mnogo širom domenom od isključivo socijalne (dakle ljudske): tvrdim da psihičko stanje pojedinca u bitnoj mjeri utječe na odnos osoba prema okolišu i uvjetima života koji omogućuju i ljudsku kulturu i povijesnost – svojevrsni kognitivni »vrhunac« evolucijskog razvoja, koji dokazuje upitnost navedene teze konstantnim odvajanjem od okoliša, stvarajući svojevrsnu ontičku disjunkciju koja kao proizvod polučuje bezdan potencije razvoja raznih psihičkih smetnji, poremećaja i bolesti na način na koji to poima službena DSM-klasifikacija. Dakle, ono psihičko valja promatrati na tri osnovne razine – mikro-razini pojedinca, mezo-razini socijalnog konteksta, odnosno društvene realizacije i afirmacije pojedinca te na makro-razini kozmičkog konteksta koja uz prve dvije razine uključuje kozmički okvir zajednice ljudskih i neljudskih bića, te fenomen života *per se*.

Za navedenu je zadaću nužno povezati razne perspektive i pristupe, a što stoji u teleologiji transdisciplinarnog simpozija *Bioetika i aporije psihe*, koji se u organizaciji Hrvatskog bioetičkog društva, Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Hrvatskog filozofskog društva, Udruge Ludruga, Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo i ostalih organizacijskih partnera posljednje dvije godine odvija u Znanstvenom centru izvrsnosti za integrativnu bioetiku, odnosno na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Skup okuplja disciplinarno i perspektivno šaroliku »družinu« sačinjenu od filozofa, sociologa, socijalnih radnika, psihologa, psihijatarata, neuroznanstvenika, antropologa, umjetnika, ali i osoba s iskustvima izmijenjenog stanja svijesti i psihijatrijskog liječenja, zajedno sudjelujući pri organizaciji i provedbi skupa, a s teleološkim naglaskom na destigmatizaciju osoba s psihičkim poteškoćama te sustava mentalnog zdravlja. Dotični skup poslužio je kao inspiracija za organizaciju i formiranje ovog tematskog bloka te je više od polovice radova, u ovom bloku uobličениh u format znanstvenog članka, inicijalno predstavljeno na manifestaciji. Drugu polovicu sačinjavaju tekstovi kolega koje sam

upoznao na međunarodnim filozofskim skupovima, a koji u istraživačkom interesu gaje teme vezane uz ono psihičko. U tematskom bloku nalazi se šesnaest radova autora koji dolaze iz pet zemalja, nastojeći na filozofsko-interdisciplinarni način raspetljati »gordijski čvor« aporija psihe, rasvijetliti tminu raznih nesporazuma te precizirati problematične konceptualne i receptivne točke kroz niz pristupa i perspektiva, uz filozofsko-kritički pristup kao objedinjuću sekvencu pristupa postavljenoj problematici.

Theodor Itten, plenarni predavač prvog skupa *Bioetika i aporije psihe*, psiholog, psihoterapeut te učenik poznatog škotskog psihijatra R. D. Lainga raspravlja o povratku Laingovim misaonim korijenima glede empatične, na-osobu-usmjerene psihijatrije i psihoterapije s empatičnim licem. U radu »Nova *Politika doživljaja* i R. D. Laingove stare 'nove ideje'«, osim raspravljanja s Laingom, iznosi vlastite ideje glede integrativne psihoterapije koja podrazumijeva zbližavanje psihologije i filozofije na planu »majeutike zdravlja« osobe s mentalnim poteškoćama. Potrebno je napomenuti da je Laing, uz Jaspersa i Junga, daleko najfilozofičniji psihijatar prisutan u kanonskim povijesnim spisima te je prava sreća i blagoslov da autori poput Ittena propagiraju njegove bezvremene misli – psihosofijske putokaze za unapređivanje psihoterapijske i psihijatrijske prakse kroz integrativni empatični pristup osobi koja pati od mentalnih poteškoća i društvenih osuda.

Pri mentalnim, odnosno psihičkim poremećajima, kao i općenito u kognitivnim procesima, centralna problematika prisutna je u svjesnom misaonom zahvaćanju vlastite pozicije u mereologiji fenomenološkog totaliteta, te aktivno sudjelovanje u kognitivnim relacijama koje omogućuju prosudbu, slobodu volje, svijesti, osjećaja zadovoljstva i ispunjenja, ali ujedno omogućuju i razvoj raznih psihičkih devijacija. Stoga članak Rômula Eisingera Guimarãesa »'Kakav je osjećaj?' – o onome što je posrijedi u sudovima ukusa i emocionalnom samoznanju« predstavlja lucidnu penetraciju u područje duboke i bitne, te za potrebe ovog temata nezaobilazne, ali u globalnim okvirima istovremeno jamačno najmanje čitane Kantove kritike – *Kritike moći suđenja*. U članku autor propituje mogućnosti prosudbene recepcije umjetničkih djela, odnosno ljepote uopće. Tvrdim da se možda i najelegantniji ulaz u analizu psihe, svijesti i prosudbe, ali i oslikavanje onog psihološkog u djelovanju, samoaktualizaciji (*autopoiesisu*) i stvaralaštvu, nalazi u domeni umjetničkog stvaralaštva. Slika, zvuk, pokret, svjetlo, oblik i harmonije koje kao posljedica izvira iz dinamičkog suodnosa stvaraočeve zamjedbe te njegovih aspiracija i svijeta koji ga okružuje, odnosno s kojim tvori dinamičko isprepletano jedinstvo, predstavljaju fenomenološki zahvatljive momente »tijela ljudske psihe«. Stoga se u ovom tematskom bloku nalazi više radova koji zahvaćaju vezu psihičkih procesa i umjetničkog stvaralaštva.

Da bismo mehanizam kognitivnog aparata ljudskog bića približili čitaocima, u tematski blok uključen je i rad doajena slovenske filozofije, profesora Matjaža Potrča, koji se u okvirima članka »Prosudbeno vjerovanje« bavi epistemologijom vjerovanja. Predstavlja svoj inovativni koncept »Potrčeva načela«, usmjeren na epistemičku sponu između znanja i vjerovanja, dviju kategorija koje, prema Potrču, i nisu toliko udaljene koliko se uobičajeno percipira.

Osim svjesne komponente, psihu sačinjava i ona nesvjesna – mnogo nezahvalnija i teže dostupna za analitičko prodiranje i sintetičko definiranje. Počevši s Freudom, od začetka dvadesetog stoljeća dotične su se zadaće prihvatili mnogi psihoanalitičari sve do današnjeg doba, kroz niz teorija i perspektiva. Unatoč tomu što u današnje doba psihoanaliza ponajprije predstavlja analizu i teoriju umjetničkih djela i društvenih fenomena, pa tek potom psihoterapijsku

praksu, Freudovi postulati vezani uz pitanje onog nesvjesnog, analizu snova, Edipov kompleks i potiskivanje nipošto nisu izgubili na psihološko-pragmatičnoj i filozofskoj važnosti te vazda nanovo djeluju provokativno pozivajući na opetovanje rasprave i razvoj metodologije. Unatoč činjenici da je »ortodoksni psihoanalitički frojdzizam« zapao u dogmatizam sličan religijskom ili onome egzaktnih znanosti, kojemu je, uzgred budi rečeno, Freud težio u pogledu afirmacije psihoanalize u konstelaciji znanstvenog promišljajnog neba, smatram da je evaluacija nesvjesnog psihe daleko od konca. Ovdje valja naglasiti semantičku devijaciju pri uporabi termina »podsvjesno« koji se uvriježeno koristi u *mainstream* govorenju, međutim – pri pogledu na značaj i važnost koje nesvjesni dio psihe ima u odnosu na onaj svjesni – prije bi se moglo govoriti o »nadsvjesnom« psihe.

Eva Bahovec, najaktivnija i najrelevantija feministica psihoanalitičke provenijencije ovih prostora, u vlastiti rad »Žižekova nedovršena kopernikanska revolucija« utkala je refleksiju glede Žižekova nedovršenog pothvata, čiju poziciju analogizira s Freudovom, a u kontekstu nerazrješavanja ženskog pitanja unutar psihoanalitičkog teoretiziranja. Nizu – Kopernik, Darwin, Freud, Marx – dodaje Žižekovo ime, no kroz rad argumentira koji su nedostaci i ne-adekvacije psihoanalitičkih mislilaca u odnosu na društveno kategoričko revolucioniranje.

Psihoanalitički diskurs za potrebe temata priuštila je i Štefanija Kožić u okvirima originalnog teksta »Psihoanaliza – volja za promjenom«. Rasprava se ovija oko Lacana, a u konstelaciji s filozofijom klasičnog njemačkog idealizma. Ističem diskurs vezan uz Lacana i Fichtea, čija se misao rijetko pojavljuje u psihoanalitičkoj refleksiji, a koji sjajno nadopunjuje intencionalnu komponentu autoričina zborna. Također, u oči upada analogija onog nesvjesnog i Hegelova apsolutnog duha.

Dragutin Vučković, najrelevantniji hrvatski analitički psiholog, u svom izlaganju na spomenutom simpoziju *Bioetika i aporije psihe* iznio je osvrt na fenomen kompleksa, jednu od fundamentalnih točaka Jungove psihoanalize, odnosno analitičke psihologije, kako se uvriježeno naziva u povijesnim kontekstima. Dominantan motiv jest odnos slobodne volje i kompleksa, u kontekstu suodnošenja svjesnog i nesvjesnog dijela ljudske psihe.

Ontička komponenta osobe koja pati od poremećaja psihotičnog spektra, preciznije shizofrenije, prije svega je pitanje dislociranog sebstva, ontičke izolacije i nesigurnosti, te prekrutog su-djelovanja i su-života u zajedničkom fenomenološkom prostoru s ostalim osobama, za analizu čega psihopatologija i psihoterapija neminovno iziskuju oštroumnu lucidnu fenomenologiju te hermeneutiku patnikova sebstva. Takva hermeneutika prisutna je u Ricœurovu spisu *Soi-même comme un autre* koji se nalazi u fokusu članka Tanje Todorović, asistentice na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Novom Sadu. Todorović temi pristupa temeljito i fenomenološki vješto, filozofski se hvatajući u koštac s iznimno kompleksnim konceptima i zaključcima vezanima uz sebstvo koje se ne afirmira kroz sebe nego uvijek u suodnosu s drugima.

Nadalje, odnos filozofije i psihopatologije od krucijalnog je značenja za razumijevanje i razvoj psihijatrijske znanosti te praktičnog djelokruga koji izranja kao temeljni telos. Stoga Aleksandar Fatić, srpski filozof i djelatnik Instituta za društvenu teoriju u Beogradu, u članku »Predodžba i patologija u filozofiji i psihoterapiji« naznačava točke koje spajaju dotične dvije discipline, kritički pristupajući dijagnostičkoj metodologiji psihijatrije. U članku se razmatra i lacanovska psihoterapija, a u posebnom je fokusu integrativna psihoterapija

te izazovan, odnosno, rekao bih, kauzalno-povijesno nužan filozofski pokret filozofske prakse koji je obilježen integrativnim majeutičkim pristupom pojedincu, psihi i društvu, u kojemu autor raspravlja u okvirima rada.

Kao što sam već naznačio, umjetnost je svojevrsni portal, ulaz u domenu onog nesvjesnog psihe, ali i ključ za transformaciju mentalnog polja pojedinca. Ona ima moć deprimiranja, tjeskobe, ali istovremeno i uzdizanja ponad domene neodabranog aktualiteta i dovođenja do autonomije bića i zahvaćanja bitka apsolutnog duha Svejednote. Umjetnost je u mnogočemu analogna sa psihom, prije svega, u kontekstu promjenjivosti, dijalektičkoj dinamičnosti te šarolikosti posljedičnih manifestacija.

Danski povjesničari umjetnosti Anders Bille Petersen i Nils Bloch-Sørensen nastoje odgovoriti na pitanje može li umjetničko djelo imati transformativni umjetnički potencijal, slijedeći liniju Kierkegaardove refleksije glede *Kunstangsta*, odnosno umjetničke tjeskobe. Uvode privlačnu tezu da umjetnost otvara smjerove za nadilaženja inherentno determinirane slobode ljudskog bića i rastvara okove strogo mehaničkog znanstvenog pogleda na umjetnost, ali i na ljudsku psihi.

Kristina Vasić priredila je osvrt na Jungovu »estetiku« usmjerenu na razmatranje razmatranje izvora umjetničkog stvaralaštva, koje stoji između neuroze i slobode, između kolektivno nesvjesne prisile i slobodnog odabira. Članak nosi naslov »Autonomija umjetnosti iz jungovske perspektive« te predstavlja vrijedan doprinos popularizaciji Jungove estetike koja, iako u kanonskim krugovima biva neprepoznata kao relevantna, imanentno nosi veliku filozofijsku, ali analogno i psihološku vrijednost.

Goran Sunajko, naslovni docent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, diskurs usmjerava na odnos fenomena ludosti i umjetničkog djela. Uz britki i temeljiti pregled prisutnosti »ludosti« u umjetnika kroz povijest, pregršt vrijednih referenci i analogija nudi i zanimljivu distinkciju između subjektivne i objektivne ludosti. U članku se dotiče i nezaobilaznog motiva moći društvene represije i kontrole kojima je psihijatrija neupitno obilježena kroz povijest, a društveni konstrukt »ludosti« pridonosi toj moći na samoj terminološko-lingvističkoj razini. Smatram da se najveća opasnost psihijatrije nalazi upravo u stigmatizirajućim oznakama koje se pridijevaju patećim osobama, a jedan od aporetičnijih momenata vezanih uz pristup ljudskoj psihi, odnosno tretmanu određenih poremećaja i izazova izmijenjenih stanja svijesti jest upravo klinički psihijatrijski tretman, odnosno hospitalizacija osoba podložnih nezahvalnim stanjima. Najreprezentativniji pregled takvog procesa kroz povijest priuštio je Michel Foucault u djelu *Povijest ludila u doba klasicizma*, a o kontekstu hospitalizacije sredinom dvadesetog stoljeća na području bivše Jugoslavije piše antropologinja Jelena Seferović. Članak nosi naslov »Povijesni razvoj institucionalizacije ranjivih skupina: primjer Prihvatilišta odraslih Narodnog odbora grada Zagreba«.

Malo ljudi zna da autistični poremećaj osobnosti spada u DSM, sporni dijagnostički i statistički priručnik Američke psihijatrijske udruge, a još manje koja su to točno simptomatološka obilježja osobe koja pati od autizma. Jamačno još manje ljudi zna za postojanje pokreta »neurodiversity« (pokret neuroraznolikosti), za prava autističnih osoba, ni što god o konceptu epistemičke nepravde. O tome te o mnogim drugim problemima vezanima uz epistemički i praktični tretman i dijagnostiku autizma, ali i odnos javnosti prema osobama autističnog spektra raspravlja Kristina Lekić Barunčić u članku »Epistemička nepravda, autizam i pokret neuroraznolikosti«.

S obzirom na to da je pitanje psihološkog i psihe nerazdvojivo od medijske reprezentacije i »biopolitičke lobotomizacije«, tematski blok bio bi nepotpun bez provokativnog pristupa Danijele Godinić, uobličene u okviru spisa »Afirmacija psihološke uloge medija u procesima suvremene zapadne indoktrinacije«. Autorica raspravlja o psihološkoj ulozi medija u procesima indoktrinacije političkih i korporativnih ideologija u zapadnim društvima, pružajući pregled kritičke teorije medija, te razmatra na koji način postmoderna propaganda pogoduje nastajanju fenomena »javnosti« i institucije »odnosi s javnošću« (engl. *public relations*; *PR*).

Luka Maršić, antropolog i psihijatar, te Daniela Vojnović, specijalizantica s dugogodišnjim iskustvom rada s ovisnicima u sklopu Kliničkog bolničkog centra »Sestre Milosrdnice« u Zagrebu, u članak »Odnos svijesti (vremena-epohe) i predmetnosti u kockarskom umu« utkali su fascinantni, originalni fenomenološki pristup problematici kockanja, oštroumno objašnjavajući fenomenološku dinamiku koja se odvija u umu osobe ovisne o kockanju. Koristeći se Finkovim, Husserlovim, Heideggerovim i Zahavijevim misaonim raspravljačkim aparatom u odnosu na mjesto i vrijeme tubitka, iznijeli su jedinstvenu perspektivu primjenjivu na tretman osoba koje pate od svih tipova ovisnosti.

Zaključno, Bernard Špoljarić u tekstu »*Tragoedia Humana*: problem idealističkog promašaja« pruža ontološku analizu besmisla ljudskog postojanja i duševnih patnji uz pokoju optimističnu notu za nadilaženje naznačenog determiniranog stanja. Referentna točka je ne odveć poznati britanski autor Aleister Crowley, a način na koji Špoljarić povezuje dotičnog s idealističkim mišljenjem lucidan je i poziva na čitanje te promišljanje u dubokom i širokom filozofskom ključu.

Iz ovog uvodnika evidentno je da su u tematskom bloku prisutne razne perspektive, pristupi i teme. S obzirom na razinu kompleksnosti te količinu prisutnosti aporetičnih momenata vezanih uz psihi i mentalno zdravlje, nije bilo moguće obujmiti sve, no nastojali smo čitateljstvu približiti što više perspektiva koje potiču na razmišljanje i raspravu te ono najvažnije – koje mogu poslužiti kao inspiracija te poticaj i orijentir za napredak sustava mentalnog zdravlja, za što se kao osnovni preduvjet nameće interdisciplinarna suradnja unutar same filozofije, ali i na razini znanstvenog suodnošenja prirodnoznanstvenih disciplina. No prije svega, nipošto se ne smije zaboraviti da je psiha osnovna komponenta živuće osobe, a ne mehanički zbir simptoma, dijagnoza i koncepata. Zdravlje ljudske psihe mogli bismo staviti u analogiju s harmonijom partiture kakvog skladatelja, sačinjene od pregršt instrumenata, melodija i ritmova, koji, kada među sobom nisu usklađeni, transmudiraju u psihički poremećaj, tjelesnog i umnog podrijetla ujedno. Smatram da upravo filozofija ima kapacitet za povezivanje n-čimbenika koji se nalaze u samom »orkestru ljudske psihe« i njegovoj harmoniji, ali i u društvenim segmentima koji ga okružuju, na taj način često modelirajući harmoniju, udarajući ritam i melodiju volje te smjerove kretanja i djelovanja.

Luka Janeš